

पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड २०७८

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेकू

पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड २०७८

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेकू

पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड २०७८

नेपाल सरकार

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय

स्वास्थ्य सेवा विभाग

इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग

फोन नं.: ०१-४२६१७१२

०१-४२६१४३६

फ्याक्स: ०१-४२६२२६८

महाशाखा

पचली, टेकु
काठमाडौं, नेपाल।

पत्र संख्या:

चलानी नम्बर:

मिति:

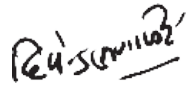

प्राक्कथन

स्वास्थ्यमा सर्वव्यापी पहुँचको सिद्धान्तलाई शिरोधार्य गरी हरेक नागरिकलाई चाहिने आवश्यक स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता सुनिश्चत गर्न हामी कटिबद्ध छौं। हाम्रो पहिचानलाई मूर्तरूप दिन स्वास्थ्य पुनःस्थापना सेवालार्इ पनि महत्वपूर्ण दस्तावेजहरू जस्तै राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य ऐन(२०७५) र राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति (२०७६)मा स्वास्थ्य सेवाको एक अगंको रूपमा समावेश गरिसकेको छौं। अपाङ्गता समावेशी स्वास्थ्य सेवा र पुनःस्थापना सेवा अहिलेको महत्वपूर्ण आवश्यकता हो भन्ने महशुस गरी यो सम्बन्धी कार्यलाई युद्धस्तरमा अधि बढाउन ईपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा अन्तर्गत कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखालार्इ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले २०७२ मै स्वास्थ्य सम्बन्धि अपाङ्गता ब्यावस्थापन र पुनःस्थापनाको फोकल इकाई तोकिसकेको थियो। तत्पश्चात सो इकाईको अग्रसरतामा विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय साभेदार संस्थाहरूको सहकार्यमा पुनःस्थापनालार्इ स्वास्थ्यमा सबलीकरण गर्ने कार्यहरू अगाडि बढिराखेका छन्।

अत्यावश्यक सहायक सामग्रीको राष्ट्रिय सूची बनाउने नेपाल विश्वमै दोस्रो र स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा पुनःस्थापनाको रिपोर्टिङ रेकर्डिङको टुल्सहरू बनाउने नेपाल विश्वमै पहिलो राष्ट्र हो। यी दृष्टान्तहरूले पनि हामी पुनःस्थापनाको विकास तथा यसको गुणस्तरियता, पहुँच र कभरेज उद्धारणीय तवरबाट अगाडि बढाउदै छौं भन्ने पक्ष देखाउँछ। त्यस्तैगरी Nepal Health Facility Survey / Nepal Demographic Health Survey जस्ता राष्ट्रियस्तरका सर्वेहरूमा पनि यो सम्बन्धि तथ्याङ्क आउने व्यावस्था हामीले मिलाइ सकेका छौं। मलाई आशा छ आउने तथ्याँकहरूले पुनःस्थापनाको सबलीकरणलार्इ अभै देवा पुर्याउने छन।

नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मन्त्रिस्तरीय निर्णयबाट पारित भएको यस पुनःस्थार्पना सम्बन्धी मापदण्डले अबै यो सेवाको जनचेतना, महत्व, एकरूपता र गुणस्तरीयतालाई स्थापित गर्नेछ भन्ने आशा लिएको छु । यस मापदण्डको तयारीमा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको राय सुभाब समावेश गरिएको र यसको व्यापक प्रयोग हुने गरी समन्वय गर्नु हुन म कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा र सरोकारवालाहरूलाई अनुरोध गर्दछु । अन्त्यमा यस मापदण्ड निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हुने पुनःस्थार्पना सम्बन्धी संस्थाहरू, सेवाग्राहीहरू, पेशाकर्मी संगठनहरू, युएसआईड परियोजना र विश्व स्वास्थ्य संगठन नेपाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

डा.दिपेन्द्र रमण सिंह
महानिर्देशक

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग

फोन नं.: ०१-४२६१७१२

०१-४२६१४३६

फ्याक्स: ०१-४२६२२६८

महाशाखा

पचली, टेकु
काठमाडौं, नेपाल ।

पत्र संख्या:

चलानी नम्बर:

मिति:

प्राक्कथन

नेपालको संविधान २०७२ अनुसार हरेक नागरिकलाई आवश्यक स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्न विभिन्न प्रयासहरू जारी नै छन् । परम्परागत जनस्वास्थ्यका जोखिमहरू सम्बोधन हुदै गर्दा औसत आयु बढिरहेको साथै नसर्ने रोग र चोटपटकको संख्या बढिरहेको वर्तमान परिपेक्षालाई मनन गरी यस्ता स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याको समाधानतर्फ हामी सबै लाग्नु पर्ने अहिलेको टड्कारो आवश्यकता छ । यसै सन्दर्भमा इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा अन्तर्गतको कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखालाई स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको पुनःस्थापना, चोटपटक र अपाङ्गता समावेशी स्वास्थ्य सम्बन्धिको फोकल इकाई, विक्रम सम्वत् २०७२ देखि नै तोकिसकिएको छ । त्यस पश्चात यी विषय सम्बन्धी विभिन्न नीति, रणनीति र कार्यविधिहरू निर्माण गर्दै हाल यो शाखा आफ्ना दस्तावेजमा आइसकेका प्रतिबद्धताहरूलाई पालना गर्ने र गराउने कार्यमा तल्लिन छ ।

स्वास्थ्य पुनःस्थापना विधामा सरकारी, गैर सरकारी संस्था तथा निजी स्तरबाट विगत केही वर्षयता अत्यन्त उल्लेखनीय कार्यहरू भइराखेका छन् । यसै परिपेक्षामा स्वास्थ्य पुनःस्थापना सम्बन्धी मापदण्डको पनि आवश्यकता महसुस गरेर सबै सरोकारवालाहरूको सल्लाह सुभाब समेट्दै यसलाई स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको मन्त्रिस्तरीय निर्णय मार्फत पारित गराइएको छ । तथ्य परक, सेवाग्राहीमुखी र गुणस्तरीय पुनःस्थापना सेवा प्रवाह कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने नै यस दस्तावेजको मुख्य सूचना हो । यो सरकारी, निजी र गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्रवाह हुने सबै किसिमका स्वास्थ्य सम्बन्धि पुनःस्थापनालाई समेट्ने गरी निर्माण गरिएको छ । त्यसैगरी यस मापदण्डले संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू माफ्न पुनःस्थापना सम्बन्धिको बुझाई तथा अनुगमन कार्यमा अभ् बढी स्पष्टता र एकरूपता ल्याउनेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

अन्त्यमा, यो मापदण्ड तयार पार्न सहयोग गर्नुहुने स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायहरू, सेवाप्रदायक संघ, सेवाग्राही समूह, पुनःस्थापनाकर्मी, पेशागत समूह र विषय विज्ञहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस कार्यलाई सुरुदेखि अन्त्यसम्म अमूल्य सहयोग पुर्याउने USAID Physical Rehabilitation Activities परियोजना, HI Nepal र विश्व स्वास्थ्य संगठन नेपाल प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

2076/21/90/24
डा. कृष्ण प्रसाद पौडेल
निर्देशक

पत्र संख्या:

चलानी नम्बर:

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग

महाशाखा

मिति:

फोन नं.: ०१-४२६१७१२

०१-४२६१४३६

फ्याक्स: ०१-४२६२२६८

पचली, टेकु
काठमाडौं, नेपाल ।

प्राक्कथन

पुनर्स्थापना सेवा स्वास्थ्य सेवाको एक अभिन्न प्रकार हो । कुनै पनि स्वास्थ्य समस्याको कारणले क्रियात्मक क्षमतामा आएको ह्रासलाई पुनःस्थापनाको माध्यमबाट हल गर्न सकिन्छ । पुनर्स्थापना सेवामा ब्यक्तिको हिडडुल, सञ्चार, सोचविचार र दैनिकी क्रियाकलाप गर्ने क्षमताको अभिवृद्धि गरी सेवोग्राहीलाई सहभागी मुलक जिबनयापन गराउन मद्दत पुर्याउँछ । WHO को प्रक्षेपण अनुसार कुनैपनि जनसंख्याको ३० प्रतिशतलाई जीवनको कुनै पनि बखत पुनर्स्थापना सेवा चाहिन सक्छ । तर हाल यो सेवा केवल ५- १५ प्रतिशत जनताले मात्र सहज रुपमा पाउन सकेका छन् । नसर्ने रोग, चोटपटक र बुढथौलीपन बढ्दै गइराखेको वर्तमान अवस्थाले पुनःस्थापनाको बढ्दो मागलाई प्रष्ट देखाउँछ । तर यसको सहज उपलब्धताको समस्या बढ्दो स्वास्थ्य चुनौतीको रुपमा देखा पर्दै गइरहेको छ । त्यसैले पुनःस्थापना सेवामा जनस्वास्थ्यको अभिन्न मुद्दा बनाई सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा यसका सेवा तथा गुणस्तरलाई व्यापक रूपमा विस्तार गर्न जरुरी छ । यसो गरेमा मात्र हामीले स्वास्थ्यमा सबैको सर्वव्यापी पहुँच (Universal Health Coverage) को सिद्धान्तमा पुनर्स्थापनालाई वास्तवमा सिद्ध गर्न सक्नेछौं ।

विक्रम सम्वत २०७२ मा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले यस शाखालाई अपाङ्गता, पुनर्स्थापना र चोटपटक व्यवस्थापनको थप जिम्मेवारी दिए पश्चात नीतिगत स्तरमा उल्लेखनीय उपलब्धिहरू हासिल भएका छन् । तर ति दस्तावेजहरूमा गरिएका प्रतिवद्धताहरू सेवाको विस्तार, पहुँच र गुणस्तरमा अभैपनि आमनागरिकले महसुस गर्नेगरी विकेन्द्रीकृत हुन सकेका छैनन् ।

त्यसैले नागरिक स्तरसम्म पुनःस्थापना सेवाको आभास तथा सन्तुष्टि हुने गरी व्यापकरूपमा

स्रोत परिचालन गर्नु अहिलेको महत्वपूर्ण आवश्यकता हो । चुनौतीहरू धेरै भएपनि केही उल्लेखनीय सुरुवातहरू पनि भएका छन् तर ति सुरुवातहरूलाई व्यापक बनाउन जरूरी छ । यस पुनःस्थापना सम्बन्धी मापदण्ड को मुख्य केन्द्र पुनःस्थापना सेवाको सेवाग्राहीहरू नै हुन् । उहाँहरूलाई गुणस्तरीय तथा तथ्यमा आधारित पुनःस्थापना सेवा कसरी प्रदान गर्ने भन्ने निर्देशन यस दस्तावेजले प्रकाश पार्दछ । सरकारी, गैरसरकारी लगायत निजी प्रकारका सेवा प्रदायकहरूले यसको अक्षरस पालना गरी सेवाग्राही केन्द्रित पुनःस्थापना सेवा सञ्चालनमा प्रेरित गर्नु यस निर्देशिकाको मुख्य लक्ष्य हो। यसको निर्माणमा आफ्नो अमूल्य योगदान दिनु हुने राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, सेवा प्रदायकहरूको संघ (NASPIR), पुनःस्थापना पेशागत समूह (Physiotherapy, Occupational therapy, Speech and hearing, Prosthesis and orthosis, Psychology, Physical and rehabilitation medicine and rehabilitation nurse, HI (Handicap International), पुनःस्थापना विज्ञ र प्रदेश तथा स्थानीय तहहरू सबैलाई हार्दिक धन्यवाद अर्पण गर्न चाहन्छु । त्यसै गरी USAID Physical Rehabilitation Activities परियोजना / WHO Nepal लाई यो दस्तावेज निर्माणमा पुर्याउनुभएको सहयोगको लागि आभार व्यक्त गर्दछु ।

डा. रबिन्द्र बाँस्कोटा

शाखा प्रमुख

कुष्ठरोग तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा

विषयसूची

परिच्छेद -१	१
१. पृष्ठभूमि	१
२. उद्देश्यहरू	२
३. परिभाषाहरू	२
परिच्छेद २	५
४. पुनर्स्थापना सेवा प्रणाली	५
५. पुनर्स्थापना सेवा शिविर सञ्चालन	१७
६. पुनर्स्थापना सेवा अभिलेखीकरण र प्रतिवेदन	१७
परिच्छेद ३	१८
७. पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालनका लागि मानव संसाधन सम्बन्धी मापदण्ड	१८
८. प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालयका निमित्त सिफारिस स्वास्थ्य शाखा प्रमुखहरूको भूमिका (स्थानीय सरकार)	१८
९. स्थानीय सरकारका निमित्त सिफारिस	२०
अनुसूची १: पुनर्स्थापना सेवा अनुगमन जाँच सूची	२२
अनुसूची २: प्रेषण केन्द्रहरूको नक्साङ्कन	३०
अनुसूची ३: सेवा प्रेषण मार्ग	३८

पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड

परिच्छेद - १

१. पृष्ठभूमि

पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्डको निर्माण जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ को दफा ६४ को मापदण्ड वा निर्देशिका बनाउन सक्ने अधिकार प्रयोग गरि पुनर्स्थापना सेवाहरूको व्यवस्थित सञ्चालन र नियमन अनुगमनका लागि यस मापदण्डको निर्माण गरिएको हो ।

यो मापदण्ड वर्तमान र भविष्यमा सञ्चालन हुने सबै खाले स्वास्थ्य पुनर्स्थापनाको लागि सेवा प्रदायकहरूको नियमन र अनुगमनका लागि तयार गरिएको हो । यस मापदण्डले सरकारी (संघिय, प्रदेश, र स्थानीय) स्तर तथा निजी एवं गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्रवाह हुने पुनर्स्थापना सेवाहरूको सञ्चालन, नियमन र अनुगमनको आधार तय गर्नेछ ।

नेपालको संविधानमा नागरिकहरूका स्वास्थ्य सेवा र पुनर्स्थापना सेवा आवश्यकता भएका व्यक्तिहरूका लागि मौलिक हकको रूपमा प्रतिबद्धता गरिएको छ । पुनर्स्थापना तथा स्वास्थ्यको सर्वव्यापी पहुँच र सबैका लागि गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने दायित्व पूरा गर्नु अति आवश्यक रहेको छ । सो को लागि नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ मा ५.६ उद्देश्यहरूको ५.६.१, ६. नीतिहरूको ६.५, ६.५.६, ६.१०, ६.१०.६ तथा ६.१८.३ का बुँदाहरूमा उल्लेख भएका छन् । स्वास्थ्य सेवा क्षेत्र सुधार रणनीति, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको अपाङ्गता व्यवस्थापन (रोकथाम, उपचार र पुनर्स्थापना) नीति, रणनीति र १० वर्षीय कार्य योजना (२०७३-२०८२) मा उल्लेख भएका नीतिहरू र उद्देश्यहरू पूरा गर्न, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धि ऐन २०७४, जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली २०७७, जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ को परिच्छेद ३ को दफा २५ को उपदफा १ देखि ४ सम्म उल्लेख भएका प्रतिबद्धताहरू पुरा गर्नु पर्ने महत्त्वपूर्ण दायित्व रहेको छ । त्यसैगरी नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र बनेर विभिन्न मितिमा गरेका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू जस्तै:- दिगो विकासको लक्ष्य नं. ३ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र संघिय महासन्धिमा भएका प्रतिबद्धता पुरा गर्न पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन मापदण्ड तयार गरी उल्लेखित पृष्ठभूमिका आधारमा सबै खाले स्वास्थ्य पुनर्स्थापना सेवाहरू बाट सबै नागरिकले गुणस्तरिय सेवा पाउने कुरालाई सुनिश्चित गर्नु पर्ने दायित्व पनि रहेको छ ।

२. उद्देश्यहरू

- पुनर्स्थापना सम्बन्धी सेवाहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने ।
- पुनर्स्थापना सम्बन्धी सेवा प्रवाहमा एकरूपता ल्याउने तथा सेवा प्रदायकलाई सेवा प्रवाहमा सहजिकरण गर्ने ।
- पुनर्स्थापना सम्बन्धी सेवाहरूको सुपरिवेक्षण अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने आधार तयार गर्ने ।
- पुनर्स्थापना सेवा प्रवाहमा जबाफदेहीता वृद्धि गर्दै समग्र रूपमा सेवा प्रवाहको न्यूनतम प्रक्रियागत मापदण्ड कायम गर्ने ।

३. परिभाषाहरू

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा

सेवा प्रवाह गर्ने संस्थाको आधारमा सेवा परिभाषा

- क. “टर्सरी अस्पतालमा पुनर्स्थापना सेवाहरू भन्नाले”:- नेपाल सरकारको अस्पतालहरूको वर्गीकरण अनुसारको टर्सरी अस्पतालहरू वा विशेषज्ञ चिकित्सक द्वारा विशिष्ट सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरूबाट प्रवाह हुने विविध पुनर्स्थापना सेवाहरू पर्दछन् । टर्सरी अस्पतालहरू सामान्यतया राष्ट्रिय स्तरका अस्पतालहरू हुन् । यस अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरका अस्पतालहरू उदाहरणका लागि वीर अस्पताल, राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर आदि पर्दछन् ।
- ख. “माध्यमिक स्तरका अस्पतालहरूमा पुनर्स्थापना सेवा भन्नाले”:- विशेषज्ञ चिकित्सक एवं अन्य विशेषज्ञ स्वास्थ्यकर्मीहरू बाट सेवा दिने अस्पतालहरूबाट प्रवाह हुने विविध पुनर्स्थापना सेवाहरू। यसमा धैरैजसो प्रदेश स्तरका अस्पतालहरू रहेका छन् । उदाहरणका लागि जनकपुर अस्पताल आदी ।
- ग. “प्राथमिक अस्पतालहरूमा पुनर्स्थापना सेवा भन्नाले”:- यस अन्तर्गत नेपाल सरकारले तोकेका प्राथमिक अस्पतालहरूमा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाहरू र त्यसमा संलग्न गरिने पुनर्स्थापना सेवाहरू पर्दछन् ।
- घ. “प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा पुनर्स्थापना सेवा भन्नाले”:- नेपालमा हालसम्म प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू वा स्वास्थ्य केन्द्रहरू मार्फत पुनर्स्थापनाका आधारभूत सेवा प्रवाह हुने गर्छन्। जस्तै प्रारम्भिक पहिचान, उचित

पुनर्स्थापनाको लागि प्रेषण, फलोअप सेवा, घरभेट, आदी ।

- ड. “विशेष पुनर्स्थापना केन्द्र भन्नाले”:- यस अन्तर्गत पुनर्स्थापनाका सेवाहरू प्रदान गर्नका लागि स्थापना भएका विभिन्न संघ-संस्था बाट सञ्चालित वा व्यक्तिहरूद्वारा सञ्चालन गरिएका सेवा केन्द्रहरू पर्छन् । हाल उपलब्ध भएका सेवा प्रदायक पुनर्स्थापना केन्द्रहरू यसका उदाहरण हुन।
- च. “समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना सेवा केन्द्रहरू भन्नाले” :- यस अन्तर्गत समुदायले नै सञ्चालन गर्ने र समुदायमा रहेका व्यक्तिहरूलाई पुनर्स्थापनाका सेवा नियमित रूपमा उपलब्ध गराउने सेवा केन्द्रहरू पर्दछन् ।

सेवा प्रकृतिका आधारमा पुनर्स्थापना सेवा परिभाषा

- क. “बहिरङ्ग सेवा भन्नाले”:-सेवाग्राही वा विरामीहरूका लागि बहिरङ्ग सेवा मार्फत पुनर्स्थापनाका सेवाहरू प्रदान गरिने व्यवस्था मात्र गरेको हुन्छ ।
- ख. “अन्तरङ्ग सेवा भन्नाले”:- यस अन्तर्गत विरामी वा सेवाग्राहीहरूको लागि भर्ना गरेर वार्ड र आइ.सि.यु लगायतका व्यवस्थाहरू सहित पुनर्स्थापनाका सेवा दिने व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ ।
- ग. “सामुदायिक घुम्ती शिविर सेवा भन्नाले” :- यस अन्तर्गत पुनर्स्थापनाका सेवाहरू प्रदान गर्नका लागि विभिन्न दुर्गम भागहरू वा सेवा केन्द्रहरू भन्दा टाढा भएका क्षेत्रमा बेला बखत सेवाग्राहीहरूलाई भेला गराई प्रदान गरिने सेवा सञ्चालन कार्यक्रमहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।
- घ. “टेली रिह्याविलिटेशन भन्नाले”:- यस अन्तर्गत पुनर्स्थापनाका सेवाहरू सेवाग्राही वा विरामीहरूका लागि टेलिफोन, भिडियो कल अथवा अन्य दूरसञ्चारका माध्यमहरूबाट उपलब्ध गराइन्छ । यस प्रकारका सेवाहरू सेवा केन्द्र सम्म विरामी वा सेवाग्राहीहरू आउन नसक्ने अवस्थामा प्रदान गरिन्छ । उदाहरणका लागि कोभिड-१९ सङ्क्रमणको जोखिम भएका बेलामा यस प्रकारले सेवा प्रवाह गरिएको थियो।
- ड. “घरभेट सेवा भन्नाले”:- यस प्रकारको पुनर्स्थापना सेवाहरू विशेषगरी विरामी वा सेवाग्राहीको घर-घरैमा फिजियोथेरापिष्टहरू आएर प्रदान गर्ने गरिन्छ।

फिजियोथेरापिष्टहरू नभएको खण्डमा पुनर्स्थापनाका सेवा सम्बन्धी तालिम प्राप्त कार्यकर्ताहरू घरैमा गएर सेवा दिने गर्छन् ।

च. “अनौपचारिक पुनर्स्थापना सेवा भन्नाले” :- यस प्रकारको सेवाहरूमा सेवाग्राहीको परिवारका सदस्य, नातेदार, हेरचाह गर्ने व्यक्ति लगायतले आवश्यक सेवाको आधारभूत ज्ञान लिएर सेवा दिइरहेका हुन्छन्। अहिले पनि यस प्रकारको सेवामा आश्रितको सङ्ख्या धेरै छ ।

पुनर्स्थापनाको चरणहरू को आधारमा पुनर्स्थापना सेवाको परिभाषा

क. “एक्यूटकेयर (Acute care) भन्नाले” :- यस प्रकारका सेवाहरू सेवाग्राही वा विरामीहरूको स्वास्थ्य अवस्था वा सीमितताका आधारमा छोटो समयका लागि तत्काल दिइने गरिन्छ ।

ख. “सब-एक्यूट (Sub-acute) भन्नाले”:- यस प्रकारको सेवाहरू विरामीहरूको लागि सीमित अवधिको छोटो समयको स्वास्थ्य वा सीमितता को आधारमा प्रदान गरिएको एक्यूटकेयर सेवाहरू पछि उनीहरूलाई आवश्यक वृहत् सेवाहरू अन्तरङ्ग सेवा समेत यस प्रकृतिमा पर्दछ ।

ग. “पोष्ट-एक्यूट (Post-acute) भन्नाले”:- यस प्रकृतिको सेवामा विशेषगरी सेवाग्राही वा विरामीलाई अस्पतालको सेवा पछि घर परिवार वा समुदायमा आवश्यक पर्ने सेवाहरू वा सीपहरू समेत प्रदान गरिन्छ।

घ. “दीर्घकालीन सेवा भन्नाले”:- यस प्रकारका सेवाहरू सेवाग्राही वा विरामीहरूको स्वास्थ्य वा अपाङ्गता सँग सम्बन्धित लामो अवधिको वा जीवनभरि आवश्यकता पर्ने सेवाहरू प्रदान गरिन्छ जसबाट उनीहरूको स्वास्थ्य सुधार वा दैनिक जीवनको गुणस्तर सुधारका उद्देश्य संलग्न हुन्छन्। यस प्रकारको सेवा विभिन्न पुनर्स्थापना सेवा प्रदायक र पुनर्स्थापना सेवा सहित सञ्चालन भएका विशेष विद्यालयहरूले पनि प्रदान गरिरहेका हुन्छन् ।

परिच्छेद २

(जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ को दफा २५ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

४. पुनर्स्थापना सेवा प्रणाली

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
सेवाग्राही	• समयमै सेवा	• सेवा प्राप्तिका लागि प्रशिक्षण गर्ने समय तोकिएको छैन । प्रशिक्षण समय सकेसम्म कम गर्ने तरिकाहरू अपनाउनु पर्छ । सेवाग्राहीहरूको प्रशिक्षणको समय विभिन्न कामहरूमा प्रयोग गर्नु पर्छ, जस्तै: जानकारी मूलक सन्देश दिने, स्वास्थ्य प्रवर्धन सम्बन्धी जानकारी दिने आदि ।
	• फलोअप व्यवस्था	• स्वास्थ्य संस्थामा दीर्घकालीन सेवा आवश्यक पर्ने सेवाग्राहीको लागि नियमित फलोअप व्यवस्था गरिनुपर्छ । फलोअप योजनाबद्ध र के उद्देश्यका लागि गरिने हो स्पष्ट हुनु पर्छ ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> समग्र सेवा 	<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ्य संस्थामा दीर्घकालीन सेवा आवश्यक पर्ने सेवाग्राहीको लागि सम्भव भएसम्म आवासीय सेवा हुनु पर्दछ। बहु विषयक पुनर्स्थापना (Multi-disciplinary) सेवाहरू सेवाग्राहीलाई उपलब्ध हुनु पर्छ : फिजियोथेरापी, अकुपेशनल थेरापी, प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक, स्पीच थेरापी, पुनर्स्थापना डाक्टर सेवा, पुनर्स्थापना नर्स सेवा, मनोवैज्ञानिक परामर्श, मनोविमर्श, व्यवसायीक तालिम सेवा, सामाजिक सेवा, फलोअप सेवा। दीर्घकालीन स्वास्थ्य समस्या वा जोखिममा रहेका सेवाग्राहीहरूलाई विशेष महत्वको साथ हेरिनुपर्छ। विशेष खालका पुनर्स्थापना सेवा दिने संस्थाले त्यस सम्बन्धी तालिम प्राप्त पुनर्स्थापनाकर्मीको व्यवस्था गर्नु पर्दछ। जस्तै : मेरुदण्डमा चोटपटक लागेका (spinal cord injury) व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापना कार्य गर्दा दिशा, पिसाब तथा प्रेशर सोर (pressure sore) व्यवस्थापनबारे पढे जानेका नर्स आदी जनशक्ति राख्नु पर्दछ।
	<ul style="list-style-type: none"> पुनर्स्थापना योजनामा सहभागिता सेवाको ढाँचा निर्माणमा आफ्नो कुरा राख्ने र पृष्ठपोषणको अवसर 	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीलाई पुनर्स्थापना टोलीको महत्वपूर्ण सदस्यको रूपमा सहभागी गराउनुपर्छ । सेवाग्राहीको आवश्यकता र प्राथमिकताहरूलाई ध्यानमा राखेर पुनर्स्थापना उद्देश्यहरू निर्देशित हुनुपर्दछ । सेवाग्राहीसँग छलफल गरेर पुनर्स्थापना योजनामा आवश्यक परेको खण्डमा परिमार्जन गर्नुपर्छ। सेवाग्राहीको अनुभवलाई नियमित मापन गर्ने, मापदण्डमा आधारित भएर मूल्याङ्कन गर्ने र त्यस अनुसार आवश्यक परिमार्जन गर्नुपर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	आत्मसम्मान	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीको आत्मसम्मान केन्द्रित सेवा हुनुपर्छ। सबै सेवाग्राहीहरूलाई गोपनीयता कायम गरेर सम्मान पूर्वक सेवा प्रवाह गर्नु पर्छ। सेवाग्राहीको सहमति बिना फोटो खिच्ने हुँदैन। सेवा प्रवाहमा कुनै पनि किसिमको शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहार नहुने कुरा सुनिश्चित गर्ने नीति र तद् अनुसारको उपयुक्त प्रणाली हुन पर्दछ।
	व्यावसायिकता	<ul style="list-style-type: none"> पुनर्स्थापना सेवा व्यवस्थापन प्रणालीमा स्पष्ट आचार संहिता निर्माण गरि सबैले देख्ने / पढ्न सक्ने गरि राख्न पर्दछ।
	समता	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीलाई उपलब्ध सेवाहरू उमेर, लिङ्ग, जात जाति, शैक्षिक योग्यता र अधिकार सम्बन्धी जानकारीको आधारमा भेदभाव नगरी समान रूपले सेवा प्रदान गर्नुपर्छ। जोखिममा रहेका सेवाग्राहीहरूलाई विशेष प्राथमिकताका साथ पहुँच सुनिश्चित गर्नुपर्छ।
	तिर्न/धान्न सक्ने सेवा	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीको लागी सेवा किफायती र उनीहरूले धान्न सक्ने/ तिर्न सक्ने मूल्यको हुनु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> भौतिक संरचनामा पहुँच 	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीलाई भौतिक संरचना पहुँच भए नभएको नियमित पहुँच लेखाजोखा (Access Audit) गर्नु पर्छ। भौतिक संरचना व्हिलचेयर प्रयोगकर्ता, न्यून दृष्टि र सहायक सामग्री प्रयोगकर्ताको पहुँचमा सहज हुने किसिमले निर्माण गरिएको हुनुपर्छ। लिखित निर्देशनहरू र चिन्हको प्रयोग गर्दा न्यून दृष्टि भएका र सेवाग्राहीको साक्षरतालाई ध्यानमा राखेर बनाइएको हुनुपर्छ। सञ्चारको सीमितता भएका व्यक्तिहरूको लागि दोभासे तथा अन्य सञ्चार सहयोगी व्यक्ति र प्रविधिको व्यवस्था गर्नु पर्दछ।
	<ul style="list-style-type: none"> समुदायमा सेवा उपलब्धता 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न कारणले स्वास्थ्य संस्थामा सेवा लिन जान नसक्ने र अति आवश्यक भएका सेवाग्राहीलाई मध्यनजर गरि समुदायमै गएर शिविरहरू/ क्याम्प, अरू साझेदार संस्थाको समन्वयमा वा प्रेषण गरेर पुनर्स्थापना सेवा उपलब्ध गराउनुपर्छ।
सेवा परिणामहरू	<ul style="list-style-type: none"> प्रमाणमा आधारित अभ्यासहरू प्रमाणमा आधारित अभ्यासको जानकारी / जागरूकता / बोध 	<ul style="list-style-type: none"> सबै स्वास्थ्य पुनर्स्थापना सेवा प्रवाह गर्ने कर्मचारीहरू आफ्नो पेसासँग सम्बन्धीत नयाँ विकासहरू, प्रमाणमा आधारित अभ्यासहरूको बारेमा जानकारी हुनु जरुरी छ र व्यवस्थापन पक्षले सोको सुनिश्चितता गर्न उचित सहयोग तथा सामग्रीहरू उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राही दर्ता प्रक्रिया 	<ul style="list-style-type: none"> सबै सेवाग्राहीहरूको दर्ता छुट्टै फाइल खडा गरि गर्नु पर्छ। सेवाग्राहीको विवरण HMIS को उपलब्ध ढाँचा अनुसार राख्नु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	कागजात	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीको कागजात/सूचना/अभिलेख उचित ठाउँमा र सेवा प्रवाहमा सम्बन्धित सबै कर्मचारीको पहुँचमा हुनुपर्छ। सेवाग्राहीको अभिलेख गोपनीयताको साथ भण्डार गरिएको हुनुपर्छ।
	आन्तरिक प्रेषण प्रक्रिया	<ul style="list-style-type: none"> सेवा केन्द्र (अस्पताल तथा पुनर्स्थापना केन्द्र) को आन्तरिक प्रेषणको लागि विभिन्न विभाग र सेवा बीच राम्रो सञ्चार र समन्वय हुनुपर्छ। जस्तै – ओपिडी, आईपिडी, आईसियु, बिमा सामाजिक सेवा आदी । सेवाग्राहीको हितलाई ध्यानमा राखेर आन्तरिक समन्वयमा प्रेषण गरिनुपर्छ।
	डिस्चार्ज योजना र बाह्य प्रेषण सेवा	<ul style="list-style-type: none"> डिस्चार्जको योजनामा सम्बद्ध सबै स्वास्थ्यकर्मी र सेवाग्राहीको संलग्नता जरूरी छ। प्रेषण गर्दा बाह्य उपलब्ध सेवाहरू र स्वास्थ्यकर्मीले प्रदान गर्ने सेवाको सुनिश्चितता गरेर मात्र प्रेषण गर्नुपर्छ। यसरी प्रेषण गर्दा प्रेषण गरिने संस्था र सरोकारवाला सबै संग उचित समन्वय/सम्झौता स्थापित गर्नु पर्छ र उक्त संस्थाले दिने सेवाहरूको बारेमा अद्यावधिक हुनुपर्छ।
	आवश्यकता पहिचान	<ul style="list-style-type: none"> जनसंख्यामा भएको परिवर्तन अनुगमन, विभिन्न रोगको वर्तमान अवस्था, सेवा प्रदान गर्ने क्षमता र समुदायको प्रतिक्रियाको आधारमा पुनर्स्थापना सेवा आवश्यकता पहिचान गर्नु पर्छ र सेवाहरू योजनाबद्ध गर्नु पर्छ।
	रणनीति	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीलाई पुनर्स्थापना सेवा प्रवाह गर्दा लक्ष्य, उद्देश्य र सूचकहरू सहितको रणनीतिक योजना तयार गर्नुपर्छ र समय समयमा पुनरवलोकन पनि गर्नु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
कर्मचारी	<ul style="list-style-type: none"> क्लिनिकल परिणामहरू 	<ul style="list-style-type: none"> उद्देश्य र लक्ष्य प्राप्तिका लागि विभिन्न उपकरणहरू र प्रक्रियाहरू अपनाइएको हुनुपर्छ । र क्लिनिकल परिणामहरूको मापन र अभिलेख राखिएको हुनु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> गुणस्तर 	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राहीको स्वास्थ्य समस्यामा सुधार ल्याउन नियमित रूपमा क्लिनिकल परिणामहरूको अनुगमन व्यवस्थापन पक्षले गरेको हुनुपर्छ। स्पष्ट, सहि र राम्रोसँग बुझिने प्रक्रियाले गुणस्तर नियमन र अनुगमन गर्नुपर्छ ।
	<ul style="list-style-type: none"> मात्रा 	<ul style="list-style-type: none"> गुणस्तर सूचकमा अद्यावधिक रूपमा कर्मचारीको तालिम र वर्तमान प्रमाणमा आधारित राष्ट्रिय/ अन्तर्राष्ट्रिय निर्देशिका बमोजिम क्लिनिकल प्रक्रियाहरू लागू गरेको हुनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> कर्मचारी भर्ती 	<ul style="list-style-type: none"> तोकिएको व्यवसायीक मापदण्ड, आचारसंहिता पालना गर्दै कर्मचारी भर्ना प्रक्रिया पारदर्शी र समतामूलक हुनुपर्छ। र अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ। प्रगतिका लागि कार्य सम्पादन सहितको अवसरहरू सिर्जना गरिएको हुनुपर्छ। कर्मचारीको व्यावसायिकता मूल्याङ्कन र अनुगमन गर्दा सेवाग्राहीको प्रतिक्रिया, समकक्षीको प्रतिक्रिया र व्यवस्थापन प्रक्रियालाई संयुक्त रूपमा राखेर गर्नुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> कार्य विवरण 	<ul style="list-style-type: none"> हरेक पद/कर्मचारीको कार्य विवरण हुनुपर्छ। मानव संसाधनमा नया विकास हुँदै गएका विवरणहरू पुनरावलोकन गर्नुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> अन्त्य /समाप्ति 	<ul style="list-style-type: none"> जागिरको अन्त्य/ समाप्ति राष्ट्रिय श्रम कानून बमोजिम हुनु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> आन्तरिक नियमहरू 	<ul style="list-style-type: none"> कर्मचारी आचरण, नैतिकता, बाल तथा महिला सुरक्षाका साथ साथै कार्यस्थलमा हुने उत्पीडन सम्बन्धी आन्तरिक नीति नियम र व्यवस्थाहरू हुनुपर्छ। यी नीति नियम र व्यवस्थाहरू राष्ट्रिय कानून एवं मान्यता बमोजिम हुनुपर्छ र समय समयमा पुनरावलोकन हुनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> कार्य गर्ने वातावरण 	<ul style="list-style-type: none"> कर्मचारी सन्तुष्टि नियमित मापन गर्नु पर्छ। सामूहिक रूपमा गरिने कार्यहरूलाई प्रोत्साहन दिनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> पेसेवर मापदण्डको अनुपालन 	<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ्य संस्थामा काम गर्ने सबै कर्मचारीहरू ले आफ्नो क्षेत्र/पेशा अनुसारको मापदण्ड पालना गर्नु पर्छ। कर्मचारीहरूलाई आफ्नो पेशागत संघ संस्थामा आबद्ध हुने अवसर प्रदान गर्नु पर्छ र उचित सहयोग गर्नु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> तलव मान 	<ul style="list-style-type: none"> तलव स्केल स्पष्ट खुलाइएको र पारदर्शी हुनु पर्छ। र तलव नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुसार वा निर्धारण गरेको स्केल बमोजिम हुनु पर्छ। नियमित तलव पुनरावलोकन गरिनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> कर्मचारी कार्यसम्पादन र विकास 	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट लक्ष्य प्राप्तिका लागि कार्य विवरण अनुसार कार्य गर्नु पर्नेछ। कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि/ विकास गर्न विभिन्न तालिम, अध्ययन अवधिको व्यवस्था गर्नु पर्छ। अनुसन्धान र खोज कार्यको लागि उचित व्यवस्था सहित प्रोत्साहित गर्नु पर्दछ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> निरन्तर पेशागत विकास कार्यक्रम 	<ul style="list-style-type: none"> आपनो पेशा सँग सम्बन्धीत आवश्यक Continuing Professional Development (CPD) मा संलग्न हुने वातावरणको व्यवस्था गर्नुपर्छ। CPD आवश्यक नभएका कर्मचारीहरूलाई व्यक्तिगत व्यावसायिकता विकासको उद्देश्य पहिचान गरि आवश्यक पेशा विकल्पहरूको सिर्जना गरि सोको व्यवस्था मिलाउनु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> मार्गनिर्देशन / प्रोत्साहन 	<ul style="list-style-type: none"> कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न आर्थिक लाभ / प्रोत्साहन, पदोन्नति र तालिमका अवसरहरूको व्यवस्था गर्नु पर्छ। प्रोत्साहन कार्य विद्यमान विकल्प, स्थानीय चलन वा सम्बन्धीत कानुन बमोजिम हुनु पर्छ। प्रोत्साहन प्रणाली सबैका लागि पारदर्शी र समान हुनु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> प्रविधि 	<ul style="list-style-type: none"> चिकित्सकीय / क्लिनिकल अभ्यासका लागि प्रयोग हुने उचित / उपयुक्त प्रविधिको सिद्धान्तहरू सेवाग्राहीलाई बुझाउनु पर्छ र त्यसको प्रयोग क्लिनिकल सुधार र खर्चका हिसाबले मितव्ययिताका लागि प्रयोग गरिनु पर्छ।
उपकरण र आपूर्ति	<ul style="list-style-type: none"> उपयुक्त/ उचित प्रविधि सिद्धान्तहरू दायरा र छनौट 	<ul style="list-style-type: none"> सहायक सामग्री / प्रविधिको उपलब्धता सेवाग्राहीको आवश्यकता, भूभागको अवस्था, आर्थिक अवस्था र सेवाको किसिम अनुरूप व्यवस्था गर्नु पर्छ। (सहायक सामग्रीको विस्तृत मापदण्डको लागि सहायक सामग्री सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड हेर्नुहोला)।
	<ul style="list-style-type: none"> खरिद 	<ul style="list-style-type: none"> खपत हुने सामग्रीहरू, भण्डारण गरिएको सामग्रीको जगेडा, चलानी प्रक्रिया र भुक्तानी विधिहरूलाई परिभाषित गरिएको (सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार) प्रणालीको प्रयोग भएको हुनु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	जगेडा व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> • सेवा प्रवाहलाई असर गर्ने गरी सामग्री कमी हुने, चाहिने भन्दा बढी सामग्री माग्ने र सामानहरू हराउने जस्ता खरिद प्रक्रिया त्रुटिहरू अनुगमन र पुनरावलोकनको व्यवस्था गरिनु पर्छ।
	नगद व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> • सबै नगद कारोबारको अभिलेख राखिएको र प्रमाणित गरिएको हुनु पर्छ। सानोतिनो खरिदको लागि सानो नगदी कोषको (petty cash) व्यवस्था हुनुपर्छ। आम्दानी र खर्चको अभिलेख उचित लेखा प्रणालीको प्रयोग गरि राखिएको हुनुपर्छ।
वित्त व्यवस्थापन	लेखा प्रक्रियाहरू	<ul style="list-style-type: none"> • आर्थिक कारोबारको वासलात राष्ट्रिय लेखा-मान बमोजिम हुनुपर्छ।
	वित्तीय प्रक्रियाहरू	<ul style="list-style-type: none"> • प्रदान गरिने सेवाहरू सञ्चालन गर्न लाग्ने खर्चको सहि र विस्तृत अभिलेख राख्नुपर्छ। संकेसम्म मूल्य घटाउने र कार्यकुशलता / क्षमता बढाउने प्रयास हुनुपर्छ।
	खर्च	<ul style="list-style-type: none"> • उपलब्ध भएका सेवाहरू र त्यसका मूल्यहरू उल्लेख गरिएको हुनुपर्छ। समय समयमा मूल्यको पुनरावलोकन गर्नुपर्छ र सम्बन्धीत सबैलाई जानकारी गराउनुपर्छ।
	सेवा लागत	<ul style="list-style-type: none"> • सेवा सञ्चालनलाई पर्याप्त कोष/ रकमको व्यवस्था हुनुपर्छ र दीर्घकालीन रूपमा सञ्चालन गर्न सक्ने हुनु पर्छ।
	कोष	

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> प्रयोगकर्ता शुल्क 	<ul style="list-style-type: none"> सेवा लिनका लागि लामो शुल्क सबै किसिमका सेवा र व्यक्तिका लागि लागू हुने गरि स्पष्ट खुलाइएको हुनु पर्छ। सेवा शुल्क राष्ट्रिय कानुन र मापदण्ड अनुरूप हुनुपर्छ र समय अनुसार पुनरावलोकन पनि गर्नुपर्छ। सेवाग्राही संग शुल्क लिने प्रक्रिया पारदर्शी, अभिलेख राखिएको र सबै सेवाग्राही लाई एकरूपता हुने खालको हुनु पर्छ। स्वास्थ्य संस्थाको आकार र आयाम वर्तमान र भविष्यमा प्रदान गर्ने सेवाहरूको आकलन गरेर निर्माण गरेको हुनुपर्छ र कर्मचारीको व्यवस्था पनि त्यही अनुसार हुनुपर्छ।
व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ्य सुविधा आकार 	<ul style="list-style-type: none"> संस्था भित्रका सबै क्षेत्रमा नियमित सरसफाइ र स्वच्छताको व्यवस्था हुनु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> सरसफाइ 	<ul style="list-style-type: none"> सङ्क्रमण नियन्त्रण र स्वच्छता सम्बन्धी प्रक्रिया सबै कर्मचारीले पालना गरेको हुनु पर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> उपकरण 	<ul style="list-style-type: none"> सबै उपकरणहरू प्रशस्त मात्रामा हुनु पर्छ र सो को सञ्चालन, नियमित अनुगमन र कम गर्ने अवस्थामा दुरुस्त राखिएको हुनु पर्छ। मर्मतको लागि निश्चित व्यक्ति तोकिएको हुनुपर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	<ul style="list-style-type: none"> जोखिम व्यवस्थापन - पेशागत स्वस्थता र सुरक्षा जागरूकता 	<ul style="list-style-type: none"> पेशागत स्वस्थता र सुरक्षा सम्बन्धी तालिम सबै कर्मचारीलाई अनिवार्य हुनुपर्छ र कम्तीमा वर्षको एक पटक पुनरावलोकन गरेको हुनुपर्छ। पेशागत स्वस्थता र सुरक्षा प्रतिनिधि तोकिएको हुनुपर्छ र उक्त व्यक्तिले पेशागत स्वस्थता र सुरक्षा अभ्यास र प्रक्रिया र तालिमहरू अद्यावधिक गर्नु पर्छ। सम्भावित जोखिम र कार्यस्थलको खतराहरूलाई ध्यानमा राखेर तालिम विकास गरिएको हुनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> जोखिम रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> ध्वनि प्रदूषण, हावाको गुणस्तर र रसायनहरूको उचित व्यवस्थापन गरेको हुनुपर्छ। सेवाहरू सुरक्षित तरिकाले सञ्चालन गर्न उपकरणहरू चालू अवस्थामा हुनुपर्छ र सुरक्षाको मापदण्ड पुरा गरेको हुनुपर्छ। व्यक्तिगत सुरक्षा सामग्री निःशुल्क सबै कर्मचारीलाई उपलब्ध हुनुपर्छ र सुरक्षित रहने उपाय र उपकरणहरूको प्रयोगको लागि तालिम उपलब्ध गराएको हुनुपर्छ।
	<ul style="list-style-type: none"> घटनाको प्रतिवेदन र फलोअप 	<ul style="list-style-type: none"> घटना घटेमा घटनाको जानकारी गराउने प्रक्रिया सबै कर्मचारीलाई थाहा भएको हुनुपर्छ। पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षाको वार्षिक पुनर्ताजगी तालिममा घटनाको जानकारी गराउने कुराहरू सामिल हुनु पर्छ। सुरक्षित तरिकाले गर्ने अभ्यास वा उपकरण सुरक्षा सम्बन्धी कुरा पुनरावलोकन गरेको, लिखित रूपमा राखिएको र त्यस्ता गल्ती दोहोरिन नदिन उचित कदम चालिएको हुनुपर्छ। यस्ता कार्य गर्न पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षा अधिकारीको व्यवस्था हुनु पर्छ।

मुख्य क्षेत्रहरू	सह - क्षेत्रहरू	व्याख्या
	समावेशी नीति र अभ्यास	<ul style="list-style-type: none"> बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र किशोरकिशोरीहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने नीतिहरू हुनुपर्छ। महिला र पुरुष दुबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने नीतिहरू हुनुपर्छ। महिलाको बिचारहरूलाई सक्रिय रूपले योजना निर्माण र मूल्याङ्कनमा राख्ने मौका दिनुपर्छ।
	सङ्गठनात्मक बडा पत्र	<ul style="list-style-type: none"> भूमिका र जिम्मेवारीहरू स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरिएको, अद्यावधिक सङ्गठनात्मक बडा पत्र सेवाग्राही, कर्मचारी र आम मानिसले देखे गरे राखिएको हुनुपर्छ।
	सुशासन प्रक्रियाहरू	<ul style="list-style-type: none"> व्यवस्थापन पक्ष जस्तै फरक एउटा समूह जसमा सेवा प्रयोगकर्ता, सरकार, व्यापारी र सामाजिक संघ संस्थाको प्रतिनिधित्व हुनुपर्छ। प्रतिनिधिहरूले निर्णय लिने र आर्थिक व्यवस्थापनमा समेत सहभागी हुने सुनिश्चित गर्नु पर्छ।
	वातावरणमा प्रभाव	<ul style="list-style-type: none"> सेवाहरू सरकारको वातावरणीय प्रभाव सम्बन्धी नियम अनुरूप हुनुपर्छ। कर्मचारीहरूलाई वातावरणीय प्रभाव कम गर्न प्रोत्साहित गर्ने शिक्षा दिनु पर्छ। पानीको प्रयोग, बिद्युत् मितव्ययी खपत र फोहोर मैला व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गरिनु पर्छ।
	आकस्मिक योजनाहरू	<ul style="list-style-type: none"> आपत्कालिन अवस्था / प्रकोपलाई लक्षित गरेर नेपाल सरकारको राष्ट्रिय विपद् व्यवस्थापनको पूर्व तयारी योजना अनुरूप विस्तृत प्रकोप तयारी गरिएको हुनुपर्छ। विपद् व्यवस्थापनको लागि अति आवश्यक सामग्रीहरूको भण्डारण, कर्मचारीहरू प्रार्थमिक उपचारमा तालिम प्राप्त हुनुपर्छ। मोक ड्रिल (Mock drills) को अभ्यास नियमित अन्तरालमा गरिएको हुनुपर्छ।

५. पुनर्स्थापना सेवा शिविर सञ्चालन

विधिवत् सञ्चलनमा रहेका पुनर्स्थापना सेवा प्रदायक संस्थाहरूले पुनर्स्थापना सेवा शिविर सञ्चलन गरि सेवा प्रवाह गर्न सक्छन्। यस प्रकारको सेवा सञ्चालनमा निम्न लिखित मापदण्ड रहने छ ।:-

- पुनर्स्थापना सेवा शिविर सञ्चालन गर्ने सेवा प्रदायक /संस्थाहरूले स्थानीय सरकारसँग अनिवार्य पूर्व स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।
- कुनै पनि स्थानमा शिविर सञ्चालन गर्नु अघि ती स्थानहरूमा आफूले प्रवाह गर्ने सेवा बारेमा व्यापक जनचेतना र प्रचार प्रसार गर्नु पर्नेछ ।
- त्यस्ता सेवा आवश्यकता भएका व्यक्तिहरूको तथ्य तथ्याङ्कका लागि पूर्व तयारी गर्नुपर्ने छ ।
- शिविर सञ्चालन गर्दा पुनर्स्थापना सेवाको आवश्यकता पहिचानका लागि आयोजन गरिएको सन्देश प्रष्ट रूपमा प्रवाह गरेको हुनु पर्दछ ।
- शिविर सञ्चालन गर्दा पुनर्स्थापना सेवा आवश्यकता पहिचान पश्चात् आफ्नो विशेषज्ञता बाहिरको सेवा आवश्यक भएका सबै सेवाग्राहीलाई विधिवत् प्रेषणको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।
- पहिचान गरिएको पुनर्स्थापना सेवा शिविरमै प्रवाह गर्न सकिने भए शिविरमा प्रदान गर्नु पर्दछ, नसकिने भए सेवा केन्द्र सम्म आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- शिविर सञ्चालन पश्चात् उपलब्ध गराउन सकिने सहायक सामग्री वा अन्य सेवाहरू लागि आवश्यक भएमा पुनः शिविर सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- शिविर सञ्चालन गर्नु पूर्व नेपाल सरकारले तोकेको स्वास्थ्य शिविर सञ्चालनका न्यूनतम मापदण्डहरू र आवश्यक पूर्व स्वीकृती अनिवार्य रूपमा लिइनु पर्नेछ ।
- शिविरहरूको सञ्चालन पश्चात् आवश्यक पर्ने फलोअप समेत व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

६. पुनर्स्थापना सेवा अभिलेखीकरण र प्रतिवेदन

पुनर्स्थापना सेवा लिन आएका सेवाग्राहीहरूको अभिलेखीकरणको लागि सरकारले तोके बमोजिमको मापदण्डभित्र रहेर सबैले त्यसको अभिलेखीकरण गर्नु पर्नेछ। पुनर्स्थापना सेवा दर्ता कित्ताबमा पुनर्स्थापना सेवा अभिलेखीकरण गर्नु पर्दछ। पुनर्स्थापना सेवा प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूको विवरण मासिक प्रतिवेदन फाराममा भरि DHIS-2 मा भरेर पठाउनु पर्नेछ। । वार्षिक रूपमा आफ्नो सेवा केन्द्रबाट प्रवाह भएको सेवाको तथ्याङ्क देखिने गरी प्रस्तुत गर्नु पर्दछ ।

परिच्छेद ३

(जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ को दफा २५ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

७. पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालनका लागि मानव संसाधन सम्बन्धी मापदण्ड

- पुनर्स्थापना सेवा प्रदायक निकायहरूले पुनर्स्थापना सेवा प्रवाह गर्नका लागि सरकारले तोकेको मापदण्ड बमोजिमका मानव संसाधनको व्यवस्था गरेर सेवा प्रवाह गर्नु पर्दछ।
- मानव संसाधन र उपकरणका विषयमा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले दिएको अस्पतालहरूको न्यूनतम सेवा मापदण्ड (MSS) अनुसार हुनु पर्छ।
- पुनर्स्थापना सेवाहरूको स्थापना र सञ्चालन स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्थापना, सञ्चालन र स्तरोन्नती मापदण्ड २०७० को निर्देशानुसार हुनु पर्दछ।
- नवीकरण प्रक्रिया र पुनर्स्थापना सेवाहरू सञ्चालन गर्ने अनुमतिका लागि जनस्वास्थ्य नियमावली २०७७ को निर्देशनहरूको पालना गर्नु पर्दछ।

८. प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालयका निमित्त सिफारिस

- क. राष्ट्रिय नीति अनुरूप पुनर्स्थापना सेवा को लागि आवश्यक पहल गर्ने।
- ख. पुनर्स्थापना सेवा प्रदेश सरकार मातहत स्थापना र सञ्चालन गर्न आवश्यक नीति, योजना निर्माण गर्ने र उक्त कार्यको लागी बजेट व्यवस्थापन गर्ने र कार्यान्वयनमा जोड दिने।
- ग. अपाङ्गता तथा पुनर्स्थापना सेवा सम्बन्धी विभिन्न पक्षको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने।
- घ. स्वास्थ्य संस्था तथा पुनर्स्थापना सेवा प्रदायक को भौतिक संरचना राष्ट्रिय भवन मापदण्ड अनुसार र सर्वमान्य ढाँचा (Universal Design) अनुसार भए नभएको अनुगमन गर्ने।
- ङ. प्रदेश अस्पतालमा अर्थोप्टिक र प्रोस्थेटिक सेवा सहितको शारीरिक पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना गर्ने।
- च. सहायक सामाग्रीहरूको सेवा प्रदेश भरि सहज उपलब्ध गराउने।

- छ. अपाङ्गता र पुनर्स्थापना सम्बन्धी जानकारी शैक्षिक सामग्रीमा समावेश गर्ने।
- ज. अपाङ्गता रोकथाम तथा व्यवस्थापनको लागि कार्य गर्ने।
- झ. नसर्ने रोगबाट हुने अपाङ्गता लाई न्युनीकरण गर्न शारीरिक क्रियाकलापमा जोड दिने।
- ञ. पुनर्स्थापना सेवालाई रोकथाम, प्रबर्द्धनात्मक, उपचारात्मक र प्रशामक सबै सेवा क्षेत्र भित्रको सेवाको रूपमा प्रयोग गर्ने।
- ट. मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई दिने अत्यावश्यक औषधिहरू उपलब्ध गराउने।
- ठ. प्रदेश मातहत को सम्पूर्ण अस्पतालहरूमा पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन गराउने र सोको लागि आवश्यक पहल गर्ने।
- ड. पुनर्स्थापना सम्बन्धी आवश्यक जनशक्तिहरूको उत्पादन गर्न आवश्यक पहल गर्ने र दरबन्दी सिर्जना गर्ने।
- ढ. सबै अस्पतालहरूमा प्रकोप लक्षित जगेडा सामाग्री उपलब्ध र भण्डारण गर्ने।
- ण. पुनर्स्थापनाकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिमको व्यवस्था गर्ने।
- त. अपाङ्गता र पुनर्स्थापना सम्बन्धी अभिलेख र तथ्याङ्क व्यवस्थित बनाउन पहल गर्ने र सो अनुसार योजना तर्जुमा गर्ने।

स्वास्थ्य शाखा प्रमुखहरूको भूमिका (स्थानीय सरकार)

- सेवाग्राहीको पुनर्स्थापना आवश्यकता बारे जानकार हुने र त्यस अनुसार सेवाग्राहीको आवश्यकता पहिचान गर्ने।
- शीघ्र पहिचान, प्रेषण र व्यवस्थापन मा जोड दिने, समन्वय गर्ने।
- स्थानीय तहबाट प्रदान गरिने सहायक सामाग्रीहरूको वितरण प्रणालीलाई व्यवस्थित बनाउने। यसको लागि सम्बन्धित पुनर्स्थापना कर्मी सँग समन्वय गर्ने।
- आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा समावेश भएका पुनर्स्थापना सेवाहरू प्रदान गर्न आवश्यक पहल गराउने।

९. स्थानीय सरकारका निमित्त सिफारिस

- क. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य पुनर्स्थापना सेवा सम्बन्धी नीति नियमले तोकेको मापदण्ड अनुरूप स्थानीय सरकार मातहतका कार्य सञ्चालन गर्ने गराउने जिम्मेवारी वहन गर्ने ।
- ख. पालिकाको सम्पूर्ण वार्डहरूमा पुनर्स्थापना कार्य गर्ने गरी जनशक्ति परिचालन गर्ने र आवश्यक जनशक्ति उत्पादक गर्न संघ, प्रदेश सरकार तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र साझेदारी गर्ने ।
- ग. स्थानीय निकाय भित्र हाल सञ्चालनमा रहेका गैरसरकारी संस्था तथा निजी लगनीमा सञ्चालित सबै पुनर्स्थापना केन्द्र, सहायक सामग्री उत्पादन तथा वितरण केन्द्रहरू मापदण्डमा तोकिए बमोजिम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने ।
- घ. स्थानीय स्तरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको परिवार, शिक्षक, सरकारी कार्यालयका कर्मचारी, प्रहरी, सैनिक, राजनीतिकर्मी लगायतलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य पुनर्स्थापनाको विषयमा अनुशिक्षण प्रदान गर्ने ।
  - यस कार्यलाई स्थानीय सरकार र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संस्थाहरूको साझेदारीमा नियमित कामको रूपमा वार्षिक बजेटको व्यवस्थासहित तहगत रूपमा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
  - स्थानीय सरकारले सञ्चालन गर्ने अपाङ्गता अधिकार सम्बन्धी अनुशिक्षण कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य पुनर्स्थापनाको विषय समावेश गराउने व्यवस्था मिलाउने ।
  - पालिका भित्र सम्पूर्ण नागरिक तहमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य पुनर्स्थापनामा सरकारले उपलब्ध गराएका सेवा सुविधाको जानकारी गराई त्यसको उपभोग/उपयोग गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गर्ने ।
  - स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट कृतिम अङ्ग तथा सहायक सामग्रीहरू नाप-जाँच गर्ने तथा सामान्य मर्मत गर्ने सेवा प्रदान गर्ने ।
  - सम्पूर्ण संघसंस्थालाई कृतिम अङ्ग तथा सहायक सामग्रीको घुम्ती शिविर तथा वितरणको कार्य गर्न स्थानीय समन्वय र साझेदारी र स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरू मार्फत गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

- वितरण हुने सबै सामग्रीको विवरण स्थानीय तोकिएको ढाँचामा रिपोर्टिङ हुने व्यवस्था गर्ने ।
  - कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक सामग्रीको आवश्यकता हुने व्यक्तिहरूको विवरण स्थानीय सरकारले तयार गर्ने ।
- ड. सेवा आवश्यक भएकाहरूको सङ्ख्या र सेवा पाएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्याको विवरण नियमित अद्यावधिक गर्ने ।

अनुसूची-१

(परिच्छेद २ को दफा ४ सँग सम्बन्धित)

पुनर्स्थापना सेवा अनुगमन जाँच सूची

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				कुल	कैफियत
		१	२	३	४		
सेवाग्राही	पहुँच्युक्तता	१				५	
	१. सबै सेवाग्राही / अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि भौतिक संरचना पहुँच्युक्त (मैत्री) छ?						
	२. सामाजिक सेवा सुविधा उपलब्ध छ?						
	३. नि: शुल्क उपचार पाउनको लागी कोषको व्यवस्था वा सरकार सँग समन्वय छ?						
	४. स्वास्थ्य बीमा सुविधा उपलब्ध छ?						
	५. सेवा केन्द्रमा सहायक सामग्री उपलब्ध छन्?						
	सेवाग्राहीको अनुभव	१	२	३	४	५	
	१. सेवाग्राहीको अनुभव अभिलेखीकरण गरिएको छ?						
	२. सेवाग्राहीको / अपाङ्गता भएका व्यक्ति लाई उचित सम्मान गरिन्छ?						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
		१	२	३	४		
सेवा	३. गुनासो पेटिका छ?						
	सेवाग्राही केन्द्रित दृष्टिकोण	१	२	३	४	५	
	१. सेवा समयमै उपलब्ध हुन्छ?						
	२. सेवाको समय तालिका उल्लेख गरिएको छ?						
	३. श्रव्य / दृश्य सुविधा उपलब्ध छ?						
	४. सूचना शिक्षा र सञ्चार / व्यवहार परिवर्तन सामग्री उपलब्ध छ?						
	५. पुनर्स्थापनाका सबै सेवाहरू उपलब्ध छन्?						
	प्रमाण आधारित अभ्यास	१	२	३	४	५	
	१. प्रमाणमा आधारित अभ्यास अनुसरण गरिएको छ?						
	२. राष्ट्रिय क्लिनिकल प्रोटोकलहरू पछ्याइन्छन्?						
३. उपचार दृष्टिकोण अद्यावधिक छ?							
सेवाग्राही मार्ग							
१. सेवाग्राही मार्ग वर्णन गरिएको छ?	१	२	३	४	५		

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
	२. स्वास्थ्य संस्था भित्र रेफरल प्रेषण गर्ने व्यवस्था व्याख्या गरिएको छ?						
	३. बाहिर प्रेषण गर्ने बारेको व्यवस्था व्याख्या गरिएको छ?						
	४. पीपीपी मोडलिटी स्थापित छ?						
	सेवा योजना	१	२	३	४	५	
	१. सेवा योजना छ?						
	२. सेवा योजनाले राष्ट्रिय कानून, नीति अनुसरण गर्दछ?						
	३. तथ्यहरू, सरकारको आंकडामा आधारित सेवा योजना छ?						
	४. विशेष भौगोलिक क्षेत्रमा सेवा प्रदान गर्न सेवा योजना पर्याप्त छ?						
	अनुगमन र मूल्यांकन	१	२	३	४	५	
	१. अनुगमन र मूल्यांकन गरिएको छ?						
	२. क्लिनिकल उपलब्धि अनुगमन गरिन्छ?						
	३. अनुगमन र मूल्यांकन सेवा अभाव क्षेत्रमा सेवा सुधार गर्न प्रयोग गरिएको छ?						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
		१	२	३	४		
	समावेशी नीतिहरू						
	१. समावेशीकरण सम्बन्धी नीति अनुसरण गरिएको छ?	१	२	३	४	५	
	२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, ज्येष्ठ नागरिकहरू, बालबालिकाहरूलाई प्राथमिकता दिइन्छ?						
	३. उपचार प्रदान गर्दा भेदभाव हुन्छ की?						
	वातावरणीय स्वास्थ्य						
	१. पर्यावरण संरक्षण नियमको अनुसरण गरिएको छ?	१	२	३	४	५	
	२. अस्पताल-जन्य फोहोर व्यवस्थापन निर्देशन पालना गरिएको छ?						
	३. पानी उपभोग, बिजुली खपत कम गर्ने तरिकाहरू अपनाएको छ?						
	सुशासन	१	२	३	४	५	
	१. संगठनात्मक चार्ट छ?						
	२. अन्तर्निष्ठ र राष्ट्रिय कानून, नीति अनुसरण गरिएको छ?						
	३. सबै सरोकारवालाहरूको समान प्रतिनिधित्व छ?						
	व्यवस्थापन						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
		१	२	३	४		
	ठूला दुर्घटनामा(विपद्) पुनर्स्थापना				५		
	१. ठूला दुर्घटनामा(विपद्)लक्षित योजना छ?						
	२. ठूला दुर्घटनामा(विपद्)लक्षित पुनर्स्थापना उपकरणको जगडा भण्डार छ?						
	३. मक डिल नियमित रूपमा गरिन्छ?						
	पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षा				५		
	१. पुनर्स्थापना स्वास्थ्य सुविधा राष्ट्रिय निर्देशनहरू अनुसार निर्माण गरिएको छ?						
	२. संक्रमण रोकथाम र नियन्त्रण उपायहरू अनुसरण गरिन्छ?						
	३. Personal Protective Equipment पर्याप्त मात्रामा प्रदान गरिएको छ?						
	४. पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षा सम्बन्धी नियमित प्रशिक्षण छ?						
	५. उपकरणहरू काम गर्न सक्ने दुरुस्त अवस्थामा छन्?						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	निरन्तर व्यावसायिक विकास	छ				छैन	कैफियत
			१	२	३	४		
कर्मचारी	निरन्तर व्यावसायिक विकास	१. ज्ञानलाई सुदृढ पार्न र अद्यावधिक गर्न निरन्तर व्यावसायिक विकास अभ्यास छ?						
		२. पुनर्स्थापना सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरूको लागि क्षमता अभिवृद्धि संयन्त्र छ?						
		३. थप वृत्ति-विकासको लागि प्रावधान छ?						
	कार्य विवरण र योग्यता	१. पुनर्स्थापना सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरूको कार्य विवरण छ?						
		२. पुनर्स्थापना सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरूको योग्यता सरकारी मापदण्ड अनुसार छ?						
		३. पुनर्स्थापना सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरू काउन्सिलमा दर्ता छन्?						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
		१	२	३	४		
उपकरण र सामग्री उत्पादन	उपकरणका प्रकार र गुणास्तर	१	२	३	४		
	१. सेवा अनुसार उपकरण उपलब्ध छ?						
	२. मापदण्ड अनुसारका उपकरणहरू छन्?						
उपकरण र सामग्री उत्पादन	निर्माण र वितरण को प्रक्रिया	१	२	३	४		
	१. सहयोगी सामग्री तथा उपकरणहरू राष्ट्रिय निर्देशनहरू अनुसार उपलब्ध छन्?						
	२. सहयोगी सामग्री तथा उपकरणहरूको निर्माण र वितरणको प्रक्रियाहरू अनुसरण गरिन्छ?						
	३. अत्यु पुनर्स्थापना सेवाहरूको लागि सेवा प्रावधानको चरणहरू अनुसरण गरिन्छ?						

मुख्य क्षेत्र	सहायक क्षेत्रहरू	छ				छैन	कैफियत
		१	२	३	४		
	लागत हिसाब				५		
	१. सबै सेवाहरूको लागि खर्च हिसाब गरिन्छ?						
	२. सबै सेवाहरूको मूल्य सूची देखिने गरि राखिएको छ?						
	३. समय समयमा लागतलाई संशोधित गरिन्छ?						
	लागत पुनः प्राप्ति	१	२	३	४	५	
	१. लागत पुनः प्राप्ति संयन्त्र छ?						
	२. भुक्तानी विधि सरल छ?						
	शुल्क छुट / निःशुल्क नीति	१	२	३	४	५	
	१. सरकारको निर्देशनहरू अनुसार लक्षित समूहका लागि निःशुल्क सेवा नीति कार्यान्वयनमा छ?						
	२. परोपकार प्रक्रियामा सहयोग गर्न सामाजिक सेवा इकाई छ?						

वित्त

१ = एकदम थोरै व्यवस्था भएको / भर्खर सुरुवात

२ = अलि-अलि / व्यवस्था भएको

३ = ठिकै व्यवस्था भएको

४ = राम्रो व्यवस्था भएको

५ = उत्कृष्ट व्यवस्था भएको

अनुसूची-२

(पारिच्छेद २ को दफा ४ को आन्तरिक तथा बाह्य सेवा सँग सम्बन्धित)

प्रेषण केन्द्रहरूको नक्साङ्कन

केन्द्रीय अस्पताल/ स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान / विशेषज्ञ सेवा दिने अस्पतालहरूमा पुनर्स्थापना सेवा

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१	चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, बीर अस्पताल	कान्तिपथ, काठमाण्डौ, ०१-४२२१११९	फिजियोथेरापी स्पीच थेरापी
२	चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, राष्ट्रिय टूमा सेन्टर	महाकाल, काठमाण्डौ, ०१-४२२६९३४	फिजियोथेरापी
३	कान्ति बाल अस्पताल	महाराजगंज, काठमाण्डौ, ०१-४४११५५०	फिजियोथेरापी
४	भरतपुर अस्पताल	भरतपुर, चितवन, ०५६-५२४०९०	फिजियोथेरापी
५	पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	पोखरा, ०६१-५२०४६१	फिजियोथेरापी
६	डडेल्धुरा अस्पताल	अमरगढी, डडेल्धुरा, ०९६-४२०१६१	फिजियोथेरापी
७	भेरी अस्पताल	नेपालगंज, ०८१-५२०१२०	फिजियोथेरापी
८	नारायणी अस्पताल	छपकैया ३, बिरागंज, ०५१-५२१९९३	फिजियोथेरापी
९	कोशी अस्पताल	रंगेली रोड, बिराटनगर, ०२१-५७०१०३	फिजियोथेरापी

क्र. सं.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१०	शुक्रराज ट्रिपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल	टेकु, काठमाण्डौ, ०१ -४२५३३९६	फिजियोथेरापी
११	सहिद धर्मभक्त मानव अंग प्रत्यारोपण केन्द्र	भक्तपुर, ०१ -६६१४७०९	फिजियोथेरापी
१२	सहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय रोग केन्द्र	बाँसबारी, काठमाण्डौ, ०१ -४३७१३२२	फिजियोथेरापी
१३	त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल	महाराजगंज, काठमाण्डौ, ०१ -४४१२३०३	फिजियोथेरापी स्पीच थेरापी
१४	पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	लगनखेल, ०१ -५५२२२९५	फिजियोथेरापी स्पीच थेरापी
१५	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	जुम्ला, ०८७-५२०३५५	फिजियोथेरापी
१६	बि. पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	धरान, ०२५ -५२५५५५	फिजियोथेरापी प्रोस्थेसिस र अर्थोसिस
१७	नेपाल प्रहरी अस्पताल	पानीपोखरी, ०१ -४४१२४३०	फिजियोथेरापी
१८	नेपाल सशस्त्र प्रहरी अस्पताल	चन्द्रागिरी, १८५-१२७२००८	फिजियोथेरापी
१९	बिरेन्द्र सैनिक अस्पताल	छाउनी, ०१ -४२७४०१९	फिजियोथेरापी
२०	त्रि. वि. मनमोहन कार्डियोथोरासिक भास्कुलर तथा ट्रान्स्प्लाण्ट सेन्टर	महाराजगंज, काठमाण्डौ, ०१ -४४१८८२२	फिजियोथेरापी
२१	निजामती कर्मचारी अस्पताल	मिनभवन, काठमाण्डौ, ०१ -४१०७०००	फिजियोथेरापी

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
२२	राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	घोराही, दाङ्ग, ०८२ -५६२३६५	फिजियोथेरापी
२३	बि. पी. कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल	भरतपुर, ०५६ -५२४५०१	फिजियोथेरापी

सरकारी प्रदेश र जिल्ला अस्पतालहरू:

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१	प्रादेशिक अस्पताल, जनकपुर	जनकपुर धाम, धनुषा, ०४१ -५२०१३३	फिजियोथेरापी
२	सिरहा अस्पताल	सिरहा, ०३३ -५२००६५	फिजियोथेरापी
३	भक्तपुर अस्पताल	भक्तपुर, ०१ -६६१०७९८	फिजियोथेरापी
४	हेटौडा अस्पताल	हेटौडा, ०५७ -५२०३०५	फिजियोथेरापी
५	त्रिशुली अस्पताल	नुवाकोट, ०१० -५६०१८८	फिजियोथेरापी
६	धादिंग अस्पताल	निलकण्ठ, धादिंग, ०१० -५२०१३०	फिजियोथेरापी
७	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	निलकण्ठ, धादिंग, ०१० -५२०२७८	फिजियोथेरापी
८	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र, रामेछाप	रामेछाप, ०१०-५२०२७८	फिजियोथेरापी

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र, हेटौँडा	हेटौँडा, ०५७-५२०६८१	फिजियोथेरापी
१०	रसुवा अस्पताल	धुन्चे, रसुवा, ०१० -५४०२४५	फिजियोथेरापी
११	चौतारा अस्पताल सिन्धुपाल्चोक	चौतारा, ०११ -६२००१२	फिजियोथेरापी
१२	जिरी अस्पताल	जिरी, दोलखा, ०४१ -६१०२७९	फिजियोथेरापी
१३	चरिकोट अस्पताल	भिमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	फिजियोथेरापी
१४	गोरखा अस्पताल	गोरखा, ०६४ -४२०२०८	फिजियोथेरापी
१५	धौलागिरी अस्पताल	बाग्लुंग, ०६८ -५२०१८८	फिजियोथेरापी
१६	लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल	बुटवल, रुपन्देही, ०७१ -५४०२००	फिजियोथेरापी
१७	प्युठान अस्पताल	प्युठान, ०८६ -४६००१०	फिजियोथेरापी
१८	बर्दिया अस्पताल	गुलरिया, ०८४ -४२११७७	फिजियोथेरापी
१९	रामपुर अस्पताल	रामपुर, पाल्पा, १८०१५४७००५	फिजियोथेरापी
२०	रोल्पा अस्पताल	रोल्पा, ०८६-६९०६२१, ६९०७५७	फिजियोथेरापी
२१	कपिलवस्तु अस्पताल	तौलिहवा, ०७६ -५६०२००	फिजियोथेरापी

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
२२	भीम अस्पताल	सिद्धार्थनगर, ०७१-५२०१९३	फिजियोथेरापी
२३	पृथ्वी चन्द्र अस्पताल	नवलपरासी, ०७८-५२०१८८	फिजियोथेरापी
२४	पाल्पा अस्पताल	पाल्पा, ०७५-५२०१५४	फिजियोथेरापी
२५	अर्घाखाँची अस्पताल	सन्धिखर्क, अर्घाखाँची, ०७७-४२०१८८	फिजियोथेरापी
२६	कर्णाली प्रादेशिक अस्पताल	बिरेन्द्रनगर, सुर्खेत, ०८३-५२०२००	फिजियोथेरापी
२७	जाजरकोट अस्पताल	खलंगा, जाजरकोट, ०८९-४३०१८८	फिजियोथेरापी
२८	कालिकोट अस्पताल	कालिकोट	फिजियोथेरापी
२९	दैलेख अस्पताल	दैलेख	फिजियोथेरापी
३०	सल्यान अस्पताल	सल्यान, ०८८-५२००५४	फिजियोथेरापी
३१	मुगु अस्पताल	मुगु, ०८७-४६०१६१	फिजियोथेरापी
३२	बझांग अस्पताल	बझांग	फिजियोथेरापी
३३	टिकापुर अस्पताल	टिकापुर, ०९१-५६०१५०	फिजियोथेरापी
३४	सेती प्रादेशिक अस्पताल	धनगढी, ०९१-५२१२७१	फिजियोथेरापी

क्र. स.	अस्पतालको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
३५	महाकाली अस्पताल	महेन्द्रनगर, ०९९-५२११११	फिजियोथेरापी
३६	डोल्पा अस्पताल	०८७-५५०११०	फिजियोथेरापी

विशेष पुनर्स्थापना केन्द्र (Specialized Rehabilitation Center)

क्र. स.	अस्पताल/ सेवा केन्द्रको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१	स्पार्टनल इन्जुरी पुनर्स्थापना केन्द्र,	साँगा, काभ्रे, ०११-६६०८४७, ६६०८४८	फिजियोथेरापी स्पीच थेरापी अकुपेसनल थेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक मनोबैज्ञानिक परामर्श पुनर्स्थापना नर्सिङ्ग पुनर्स्थापना चिकित्सा ब्यबसायिक तालिम टेली-रिहाब (Tele rehabilitation)

क्र. स.	अस्पताल/ सेवा केन्द्रको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
२	अपाङ्ग बाल तथा पुनर्स्थापना केन्द्र	जनागल काभ्रे, ०११-६६१६६६, ६६१८८८	फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक
३	शारीरिक पुनर्स्थापना केन्द्र, राष्ट्रिय अपांग कोष	भूकृती मण्डप काठमाण्डौ, ०१-४२२४९६८, ४२३९५८६	सुधारात्मक शल्यक्रिया घुम्ती सिविर फिजियोथेरापी
४	प्रेरणा सर्लाही	मलंगवा सर्लाही, ०४६-५२०४४२	फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर
५	नेपाल राष्ट्रिय समाज कल्याण संघ कञ्चनपुर	महेन्द्र नगर कञ्चनपुर, ०९९-५२२१८२	फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर
६	समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना केन्द्र विराटनगर (सि बि आर विराटनगर)	ईश्वर मार्ग, विराटनगर ०२१-५३१५९४	फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर
७	हरियो खर्क अस्पताल	हरियो खर्क पोखरा ०६१-४३११६२, ४३०३४२	फिजियोथेरापी अकुपेशनल थेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर
८	नेपालगन्ज मेडिकल कलेज पुनर्स्थापना केन्द्र कोहलपुर	कोहलपुर बाँके ०८१ - ५२१५७२	फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक
९	आनन्द वन अस्पताल, दि लेप्रोसी मिसन नेपाल ललितपुर	सातदोबाटो क्लिनिक ०१-५१५१३७१ आनन्द वन अस्पताल ०१-६२१८३९८	सुधारात्मक शल्यक्रिया फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर

क्र. स.	अस्पताल/ सेवा केन्द्रको नाम	ठेगाना र सम्पर्क न.	उपलब्ध सेवा
१०	लाल गढ अस्पताल	लालगढ, धनुषा, ०४१-६२०१८२	सुधारात्मक शल्यक्रिया फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक घुम्ती सिविर
११	विशेष विद्यालय तथा पुनर्स्थापना केन्द्र पेप्सीकोला काठमाण्डौ (अटिज्म भएका बालबालिकाहरूको)	पेप्सीकोला, ०१ -४९९०५३४	थेरापी सेवाहरू तथा शिक्षा कार्यक्रम
१२	नेपाली सेना पुनर्स्थापना केन्द्र, भण्डारखाल		फिजियोथेरापी प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक फिजियोथेरापी
१३	शेल्फ हेल्प ग्रुप फोर सेरेब्रल पाल्सी	धापाखेल, ०१ -५५७३६९९	स्पीच थेरापी अकपेसनल थेरापी फिजियोथेरापी
१४	बिशेष शिक्षा तथा पुनर्स्थापना केन्द्र,	चापागाऊँ, ९८५१०६४००२	स्पीच थेरापी अ कुपेसनल थेरापी
१५	डाउन सिन्ड्रोम संघ नेपाल	बानेश्वर, ९८५१०६५८९५	

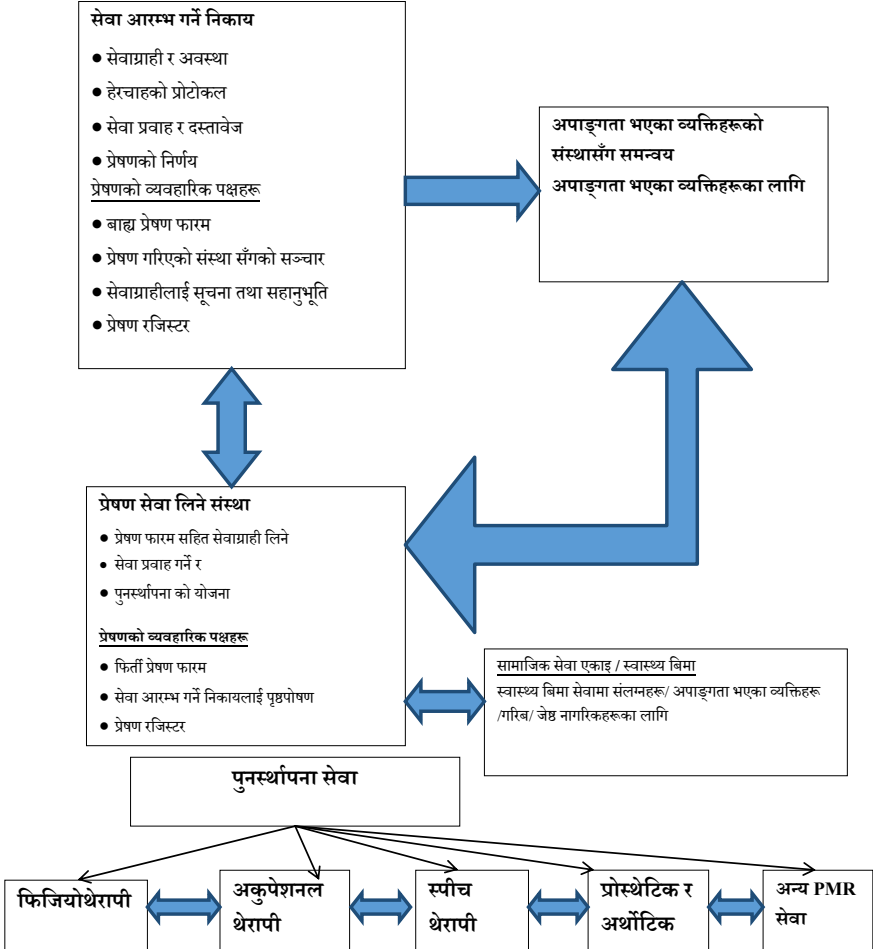
नोट: उपरोक्त तालिकामा भएका अस्पताल संघ संस्थाहरूको उपलब्ध सेवाको विवरण पुनर्स्थापना सेवा उपलब्ध छ भन्ने आधारभूत जानकारी गराउने उद्देश्यले मात्र राखिएको छ। थप विवरण र उल्लेखित सेवा निरन्तर भए नभएको अद्यावधिक जानकारीका लागि सम्बन्धित संस्थामा सम्पर्क गर्नुहोला।

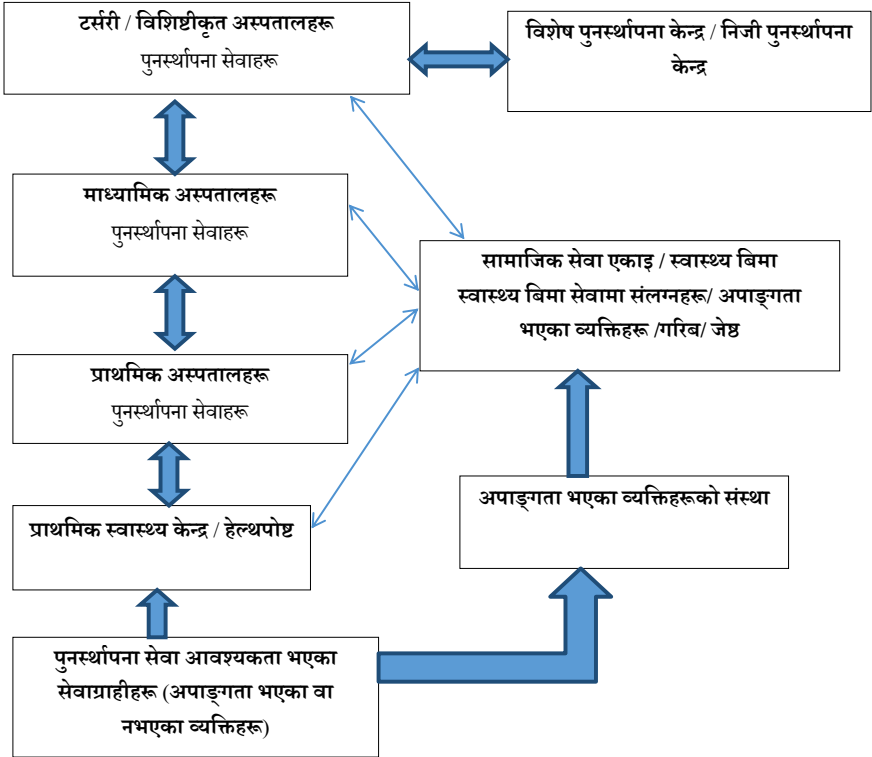
अनुसूची ३ :

(परिच्छेद २ को दफा ४ को आन्तरिक तथा बाह्य सेवा सँग सम्बन्धित)

सेवा प्रेषण मार्ग

बाह्य सेवा प्रेषण मार्ग

सन्दर्भ सामग्री तथा श्रोतहरू

- अपाङ्गता पुनर्स्थापना सम्बन्धी राष्ट्रिय योजना पुनरावलोकन कार्यशाला प्रतिवेदन
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी नियमावली २०७७
- अपाङ्गता व्यवस्थापन सम्बन्धी १० वर्षे नीति रणनीति तथा कार्ययोजना
- आपत्कालिन पुनर्स्थापनाका लागि न्यूनतम मापदण्ड र सिफारिसहरू (HI, ICRC, WHO, CBM)
- इमर्जेन्सी तथा ट्रमा व्यवस्थापन निर्देशिका
- गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी नीति, २०६४
- जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५
- जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७
- न्यूनतम सेवा स्तर (आधारभूत सेवा, माध्यामिक सेवा, विशिष्ट सेवा) सम्बन्धी मापदण्ड
- प्राथमिक स्वास्थ्य सेवामा पुनर्स्थापना पहुँच (WHO)
- प्राथमिकता-प्राप्त सहायक सामग्रीहरूको सूचि
- राष्ट्रिय भवन संहिता २०६०
- विश्व स्वास्थ्य संगठनको प्रोस्थेटिक र अर्थोटिक गुणस्तर (भाग १, २)
- वैज्ञानिक अध्ययनका लागि ISPO निर्देशिका
- सहायक सामग्रीहरूको सूचि (Priority assistive products list Nepal)
- स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण तथा सेवा सञ्चालन

सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ (प्रथम संशोधन, २०७६)

- स्वास्थ्य संरचना भिन्न पुनर्स्थापना (WHO)
- स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्ड सम्बन्धी निर्देशिका, २०७०
- स्वास्थ्य सेवा फोहर व्यवस्थापन निर्देशिका २०७१

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग निराकरण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेक्

फोन नं ५३४८५३५, ५३६२००९ Email: leprosycontrol@gmail.com